

angol nyelv	4	német nyelv	5
biológia	4	orvostudomány	34
jogtudomány	12	pszichológia	4
kémia	16	szociológia	4
közgazdaságtan	20	testnevelés	5
matematika	6	történelem	7
mezőgazdaságtan	20	vegyésztudományok	17
műszaki tudományok	24		

1. táblázat. Különböző szakterületek tudományos fokozataival rendelkező délvidékiek száma

nárképző Főiskola és kollégium, valamint az erdélyi Sapientia Egyetem megnyitását, úgy támogatni fogja a Vajdasági Magyar Egyetem megvalósítását is.

A tudományos fokozattal rendelkező szakemberek nagy részének, több mint 95 százalékának megvan az egyetemi rangfokozata is, tehát taníthatnának a leendő magyar egyetemen is.

Örvendtes, hogy mily sokan (több mint ötvenen) folytatnak posztgraduális tanulmányokat. Mindezek, ha befejezik posztgraduális tanulmányukat, munkatársai lehetnének a leendő magyar egyetemnek is.

A Délvidéki Magyar Egyetemet csakis az anyaország támogatásával tudjuk megvalósítani. Amíg erre sor nem kerül, a leggyorsabban távoktatási konzultációs központok megnyitásával tudnánk növelni az idehaza magyarul tanuló egyetemi hallgatók számát. Május 3-án részt vettem Budapesten a Magyar Professzorok Világtanácsa által szervezett 'Távoktatás a Kárpát-medencében' elnevezésű konferencián, ahol megtudtam, hogy a következő főiskolák és

egyetemek végeznek olyan távoktatási tevékenységeket, amelyek iránt érdeklődést mutatnak a délvidéki magyar fiatalok is és amelyek hajlandók itt a Délvidéken is megnyitni konzultációs központokat:

– Általános Vállalkozási Főiskola: vállalkozásszervező;

– Berzsenyi Dániel Főiskola: angol;

– Budapesti Gazdasági Főiskola: idegenforgalmi és szálloda, kereskedelmi, vendéglátó és szálloda;

– Budapesti Műszaki Főiskola: műszaki menedzser;

– Debreceni Egyetem BTK: angol;

– Pázmány Péter Katolikus Egyetem: jogász;

– Pécsi Tudományegyetem: műszaki szakoktatói, műszaki informatikai;

– Széchenyi István Egyetem: környezetmérnöki, közlekedésmérnöki, műszaki menedzser, településmérnöki, nemzetközi kapcsolatok, általános szociális munkás, humán erőforrás menedzser.

Ribár Béla

Az önálló vajdasági magyar felsőoktatási intézmény létjogosultságáról

Atrianoni békediktátummal a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolt Délvidék (a mai Vajdaság) területén élő félmilliónyi magyarság máról holnapra nemzeti kisebbséggé vált annak minden következményével. Az új hatalomtartók megszüntették a magyar közigazgatást, becsukták a magyar középiskolák nagy többségét. Az 1920-ban meghozott

állami iskolákról szóló törvénnyel megszüntették a magyar felekezeti, községi és állami iskolákat. Helyettük csak magyar tagozatokat nyitottak a szerb állami elemi iskolákban, ott, ahol ez elkerülhetetlen volt.

Az úgynevezett nemzeti tantárgyakat (történelem, földrajz) a magyar tagozatokon is szerb nyelven tanították. Azonnal megszüntették a magyar tanítóképzést. Csak

a harmincas évek végén nyitották meg ismét Belgrádban. A magyar tanítók számát is a minimumra csökkentették. A nemzetállami politikának az lett a következménye, hogy Jugoszláviából, többségükben Vajdaságból mintegy 80 ezer magyar, főleg értelmiségi, családostól a trianoni határok közé szorított Magyarországra távozott. Ezzel kezdetét vette a jugoszláviai magyarság létszámcsökkenése.

A további fogyatkozást az idézte elő, hogy a magyar nem kaphatott munkát az állami és számos más hivatalokban. Akkor sem, ha az állammal jól tudta. A kivételek csak erősítik a szabályt. Szerb lett az állammal. Mindenhol ki volt tűzve a tábla: „Govori državnim jezikom!” Az iskolát az asszimiláció szolgálatába állították. A foglalkoztatási politikát szintén. Magyar agrárérdekelt nem kaphatott földet, mert az illetékes miniszterium 1921-ben köriratban kimondta: az „agrárreform csak a jugoszlávokra terjed ki”. A volt nagybirtokok főleg magyar cselédei és napszamosai munka és megélhetési lehetőség nélkül maradtak. Ma-

gyar intelligencia, módosabb középosztály pedig nem volt, amely megvédhette volna őket a nincstelenségtől, a politikai és társadalmi kirekesztettségétől. A magyar pénzintézeteket vagy kisajátították, vagy feloszlatták, a szövetkezeteket szintén. Az egyházak sem voltak abban a helyzetben, hogy segíthettek volna. Nagy méreteket öltött a kivándorlás, főleg a tengerentúlra. Magyarország sem volt akkor abban a helyzetben, hogy akár bilaterális úton, akár a nemzetközi diplomácia segítségével a nemzetközi fórumokon bármit is tehetett volna az összesen 3,3 millió embert kitevő, erőszakkal elszakított nemzettestek védelmében.

A trianoni békediktátumot kreáló és kimondó nagyhatalmak pedig nem kérték számon az utódállamoktól, így Jugoszláviától sem, a békeszerződésben megfogalmazott kisebbségvédő cikkelyeket. A második világháború után pedig, az egypárti diktatúra idején, Magyarországon szándék sem létezett arra, hogy az anyaország bármit is tegyen a kárpát-medencei és a világban szétszórta magyarság érdekében. Az anyaország részéről számottevőbb törődés csak az utolsó években tapasztalható, miután Magyarország nemzetközi megítélése megjavult, politikai súlya és gazdasági ereje pedig jelentősen megnövekedett. A

A trianoni békediktátummal a SzHSz Királysághoz csatolt Délvidék (a mai Vajdaság) területén élő félmilliónyi magyarság máról holnapra nemzeti kisebbséggé vált annak minden következményével. Az új hatalomtartók megszüntették a magyar közigazgatást, becsukták a magyar középiskolák nagy többségét. Az 1920-ban meghozott állami iskolákról szóló törvénnyel megszüntették a magyar felekezeti, községi és állami iskolákat. Helyettük csak magyar tagozatokat nyitottak a szerb állami elemi iskolákban, ott, ahol ez elkerülhetetlen volt.

nemzetközi fórumokon is történtek bizonyos intézkedések – inkább ajánlások, mint kötelező előírások – a nemzeti kisebbségek védelmére. Itthon, a többségi nemzet fiai részéről is tapasztalható bizonyos előrelépés ezen a téren.

Minderről azért szólok, mert úgy látom, eljött az ideje, hogy tegyünk valamit sorsunk jobbításáért. Csak akarnunk és tudnunk kell. Fel kell fognunk, és a többségi nemzet fiai-

val is el kell fogadtatnunk, meg kell értetnünk azt az igazságot, hogy csak egészséges politikai akarat kell ahhoz, hogy megoldjuk a nemzeti egyenrangúság és egyenjogúság kérdését. Ez nem csupán kisebbségi, hanem többségi, amellyel gazdasági érdek is. Az elégedett, gazdaságilag jól szituált, anyanyelvén kellően kiművelt honpolgár – tekintet nélkül nemzeti hovatartozására – a legjobb, legtöbb hasznot hajtó polgára országának, ha azt hazájának tekintheti.

A két világháború közötti belgrádi hatalom Vajdaságra, azaz a Szávától és a Dunától északabbra fekvő területekre és em-

berekre mint hadizsákmányra tekintett, ami az adópolitikában is megnyilvánult. A „precsanin” sokkal nagyobb adót fizetett és más terhet viselt, mint a déli részek emberei, az ún. felszabadítók. A kizsákmányolás itt Vajdaságban addig soha nem tapasztalt méreteket öltött, hogy funkcionálhasson a belgrádi rezsim. Hiteles adatok szerint Jugoszláviában az adók felét a vajdaságiak fizették.

Most mi a helyzet? Ugyanaz. Ezen változtatni kell. Változtatni pedig minden vajdasági közös akaratával kell és lehet.

A második világháború után, átmenetileg, nagyon leromlott a vajdasági magyarság helyzete, majd 1945 tavaszától, nyarától jelentősen javult, ha leszámítjuk az erőszakos beszolgáltatásokat, amelyek szinte kilátástalan helyzetbe juttatták a parasztságot. Népünk ezeket a megpróbáltatásokat is átvészelte, és most osztozott a többségi nemzet fiainak a sorsában. Valamennyi földet is kaptak most a magyar agrárérdekeltek. Ennek a földosztásnak az igazi nyertesei azonban a déli országrészekből a kitelepített németek helyére idetelepített kolonisták voltak. Ezzel lényegesen megváltoztatták a Vajdaság lakosságának nemzeti összetételét. Ebben az időben, az időközben elszenvedett nagy veszteségek ellenére, paradoxnak tűnik, de igaz, 1948-ban statisztikailag jelentősen megnövekedett a vajdasági magyarok száma, különösen Bácskában. Itt 48 ezerrel több magyart találtak az összeírók, mint az 1931-es népszámláláskor. Bánátban is növekedés volt tapasztalható, bár kisebb méretű. A szerb történészek egy része ezt a tényt azzal akarja magyarázni, hogy sok német a jobb jövő reményében magyarnak vallotta magát. Szerintem azzal magyarázható, hogy 1948-ban nem volt névelemzés, a második világháború utáni békeszerződéseken már túl volt Európa, tehát az emberek szabadon kinyilváníthatták nemzeti hovatartozásukat, s a nagy többség ezt meg is merte tenni. A későbbi népszámlálások már nem voltak ennyire korrektek. Különösen az 1991-ben megtartottról nem mondható, hogy korrekt volt. Ekkorra már nem csupán a vegyes házasságok miatt csökkent a

magyarok és nőtt a jugoszlávok száma, hanem azért is, mert sok embert „meggyőztek” arról, hogy „mindannyian jugoszlávok vagyunk” – igyekezve egybemosni a nemzeti és az állampolgársági hovatartozást. Ez a körülmény is felgyorsította az asszimilációt, de talán a legjobban az emberekbe sulykolt tudat, hogy szerbként, jugoszlávként jobban érvényesülhetnek az iskoláztatás során, majd az életben is. Különösen vonatkozik ez a megállapítás azokra, akik főiskolára, egyetemre akarták járatni gyermeküket. Ez nem állami kényszer, hanem közvetett, de hatásos módszer. Most kíváncsian várjuk a 2002-es népszámlálás ide vonatkozó eredményeit. Pontosabb képet kapunk majd arról, milyen romboló hatást gyakoroltak a 20. század utolsó évtizedének délszláv háborúi a vajdasági magyarságra.

A népszámlálás adatai nélkül is tudjuk, mekkora a visszaesés az értelmiségiek számát tekintve 1990-től napjainkig, de helyzetét tekintve is.

Míg a nyolcvanas évek végéig a közép- és főiskolákon, valamint az egyetemen a felvételi vizsga anyanyelven történhetett, addig a kilencvenes években ezt a kedvezményt megszüntették, majd csak 2001-ben vezették be ismét. Aránylag kevesebb magyar fiatal jár főiskolára és egyetemre, mint szerb. Arányszámuk a magyarság arányszámánál is kisebb. Kutatni kell ennek okait és megoldásokat kell rá találni.

Szerintem ennek három fő oka van:

- a magyar szülők anyagi helyzete kevésbé engedi meg az iskoláztatás költségeinek fedezését, mert többségük vagyontalan, gyengébben fizetett állásokat tölt be, sok közülük a munkanélküli;

- nincs megoldva a magyar anyanyelvű felsőfokú oktatás;

- a nyelvi nehézségek a főiskolákon és az egyetemi karokon.

Mindhárom ok ahhoz is hozzájárul, hogy nagy az olyan szülők száma, akik szerb tan nyelvű iskolába íratják gyermeküket.

A hetvenes-nyolcvanas években aránylag még elfogadható volt a magyar hallgatók és a magyar tanárok száma a középiskolákban, a főiskolákon és az egyetemi

karokon. Néhány karon, tanszéken egy-két tantárgyat magyar nyelven hallgathattak a magyar egyetemisták (Újvidéken például a Jogi Karon és a Bölcsészettudományi Kar Történeti Tanszékén, Szabadkán még jobb volt e téren a helyzet). Ennek ellenére már ekkor mutatkozott a magyarul is tudó szakkáder hiánya néhány tudományágban, illetve tantárgy oktatásában a középiskolákban, helyenként már az általános iskolák felső tagozatain is, a magyar nyelvű szakképzés lemaradása miatt. Ezért egyre több tantárgyat tanítanak szerb nyelven. A kilencvenes években ez a helyzet katasztrófálissá vált. A középiskolákban csökkentették a magyar tagozatok számát, az egyetemen és a főiskolákon pedig csökkent a magyar egyetemisták, de a tanársegédek, docensek, tanárok száma is.

Komoly gondot okoz viszont a magyar tagozatokon a többségi nyelv alapos elsajátítása alsó- és középfokon, különösen a magyar lakta és többségű településeken. A szakemberek nem tudják eldönteni, hogy a szerb nyelvet mint idegen nyelvet kell-e tanítani, és más módszertani hiányosságok is okozzák és fokozzák ezt a gondot. Emiatt a magyar nyelven tanuló fiataloknak sokszor nehéz áttérniük a szerb nyelvű oktatásra a főiskolákon és az egyetemen. Ha a pedagógusok és a szülők idejében kellő gondot fordítanak ennek a kérdésnek a kezelésére, e nehézség elhárul. Ezek a fiatalok rendszerint a főiskolák és egyetemi karok, tanszékek legjobb hallgatóivá válnak. Sajnos, még mindig sokan úgy vélik, akkor jár gyermekük a legjobban, ha már az óvodától, jobbik esetben csak a középiskolától kezdve járatták szerb iskolába. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy ezek a gyermekek, akik óvodáskortól nem tanulnak anyanyelvükön, elveszítik identitástudatukat. Különösen, ha az anyanyelvápolást is elhanyagolják vagy rosszul végzik.

A fenti gondolatokat azért tartom fontosnak elmondani, hogy egyrészt rámutassak arra a nagyon fontos kérdésre, miért kell a gyermeknek, az ifjúnak az anyanyelvű képzést az óvodától az egyetemmel bezárólag biztosítani, másrészt arra, miért kell Vajdaságban, ha megnyílik a magyar

nyelvű főiskolai és egyetemi képzés – a magyar magánegyetem –, nagy gondot fordítani arra, hogy a szerb nyelvet mint többségit itt nálunk jól megtanulják a hallgatók, ha továbbra is itt Vajdaságban akarnak teljes értékű diplomás szakemberekként dolgozni a saját, az egész közösség és ezen belül a magyar közösség javára.

A gyermekek egymástól is könnyen tanulnak nyelvet, nyelveket, ha ez a folyamat kölcsönös. A szülőnek kell tennie arról, hogy ez természetes folyamatává váljon. Gyakran kell hangoztatni ezt, hogy „az álamalkotó nemzet” fiai is megértsék és magukévá tegyék ezt az igazságot: nem csupán illő, hanem hasznos is megtanulni a közvetlen környezetünkben élő más emberek nyelvét. Ugyanakkor azt is értsék meg: bűn nem tenni lehetővé, hogy a nemzeti kisebbségek és csoportok anyanyelvükön tanulhassanak.

Ezért követeljük és nem csupán akarjuk a magyar nyelvű felsőfokú képzést bevezetni és a magyar magánegyetem megalapítását, mihelyt erre a feltételek megérnek. Ugyanakkor javasoljuk, hogy azok, akik ezen a főiskolán, egyetemen oklevelet szereznek, anyanyelvük mellett lehetőleg anyanyelvi szinten beszéljék a szerb nyelvet is, mert ez az előfeltétele annak, hogy Vajdaságban maradhassanak és egyforma mértékben vállalhassák fel annak az országnak a dolgait, amelynek honpolgárai és az összmagyarság dolgait, amelynek születésüknél és neveletésüknél fogva tagjai. Ha ezt teszik, akkor megbecsült tagjaivá válnak szűkebb és tágabb értelemben vett közösségüknek, és lelassíthatják, idővel talán le is állíthatják az asszimilációs folyamatokat. Csak a jól képzett emberek válhatnak a gazdasági, a társadalmi, a politikai élet, a művelődés, az oktatás, az egészségvédelem, a környezetvédelem, az információk hordozóivá.

Megmaradásunk egyik legfontosabb előfeltétele a gazdasági és a kulturális felemelkedés. Ehhez pedig jól képzett emberek kellenek. Anyanyelven képzettek első sorban, mert csak az az ember valósíthatja meg teljes mértékben alkotói egyéniségét, aki az óvodától az egyetemmel bezárólag

anyanyelven tanulhat. Ha ezt a szülők is, a környezet is, a társadalom és az állam is megérti és elfogadja, akkor elhárul e kérdés társadalmi vetülete. Az anyagi kérdés megoldása, bár nagyon nehéz, de ha a fejekben rend van, könnyebben megoldható. Az oktatásba és az egészségvédelembe befektetett pénz talán lassan térül meg, de annál jobban kamatozik.

Fontosnak tartom, hogy minden középiskolát végzett tanuló beszéljen egy világnyelvet, a főiskolát és egyetemet végzettek kettőt is. Viszont azt is fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az idegen nyelv tanulásának egyik, talán legfontosabb feltétele, hogy az az anyanyelv – esetünkben a magyar, ne pedig a szerb nyelv közvetítésével történjék.

El kell érniünk, hogy a magyar felsőfokú képzettséggel rendelkező vajdasági fiatalok soraiból kerüljenek ki a legjobb hídverők Vajdaság (Szerbia, Jugoszlávia) és Magyarország között, és ők váljanak a Duna – Körös – Tisza – Maros Eurorégió legjobb szakembereivé.

Első és legfontosabb feladatunk a pedagógusképzés megoldása azokból a szaktantárgyakból, amelyekből hiány mutatkozik, mert ezen a téren szinte arra a szintre süllyedtünk, amelyen 1945-ben voltunk. Magyarul csak azok tanítsanak iskoláinkban, akik anyanyelvi szinten tudják a nyelvet. És iskoláinkban minden tantárgyat magyar nyelven oktassanak.

A magyar nyelv és irodalom tanárok képzése megoldott az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékén. Ez jó. A többi karon és tanszéken, átmenetileg bár, enyhíteni lehet a helyzeten azáltal, hogy ott, ahol adva vannak a feltételek – elegendő hallgató, illetve hazai és külföldi (például magyarországi) szaktanár biztosítható –, ott állampénzen magyar nyelven tanulhassanak a magyar egyetemisták. Emellett lehetővé kell tenni a magyar egyetemi tanároknak, docenseknek, tanársegédeknek, hogy a magyar hallgatókat csoportokba gyűjthessék és megfelelő juttatás ellenében magyar nyelvű különképzésben (csoportmunka) is részesítsék. Ezzel, részben bár, megkönnyítenék számuk-

ra, hogy az egyetem elvégzése után eredményesebben oktathassák anyanyelven a tanulóikat, vagy pedig más munkaterületen végezzenek eredményesebb, a magyarság külön érdekeit is szolgáló munkát (orvosi, mérnöki, mezőgazdasági, jogi stb. területen).

Ez csak átmeneti, kiegészítő megoldás lenne. A vajdasági magyar felsőoktatási intézményt nem helyettesíthetné. A lehető legrövidebb időn belül meg kell oldani a szaktanárok, pedagógusok, orvosok, mérnökök, informatikusok, jogászok, közgazdászok és mezőgazdászok képzését. Az már alapos elemzést igényel, hogy mely karokon és tanszékeken lehet és kell legelőször megkezdeni a képzést. Ez a szakkáderok, a potenciális hallgatók számától és a valós szükségletektől függ.

Szólni kell a személyi és tárgyi feltételek biztosításáról és a minőségi fejlesztés szükségességéről a növekvő követelmények függvényében. Figyelembe kell venni az új képzési (szakmai) profilok kialakításának, a meglévők korszerűsítésének a kérdését is (például informatika és kommunikáció). Nagy gondot kell fordítani a nevelőmunkára a felsőoktatásban is. A csoportmunka megszervezésére, a vitaesetek, előadások, könyvbemutatók stb. megszervezésére úgyszintén.

Olyan új nemzedékre van szükségünk, amely ápolja saját nemzeti kultúráját, ismeri és megbecsüli mások kultúráját. Ugyanakkor tudja, hogy kisebbségnek lenni nem emberi értékrendet jelent, hanem csupán számarányt, ami pedig történelmi kategória. Ahogy jött, el is múlhat, ki is vész az emberi társadalomból, ha megvalósul a régiók Európája. Márpedig abba az irányba haladunk.

Jelen pillanatban ki kell harcolnunk nemzeti jogainkat az oktatásban az óvodától az egyetemmel bezárólag. Legyen ez önálló szervezet saját belső igazgatással, saját tantervvel, tankönyvekkel. A tanteszületek legyenek önállóak, csak az objektumok és a felszerelési tárgyak maradjanak közösek. Társadalmi ellenőrzése is önállósuljon. Az állam szerepét a lehető legkisebbre kell korlátozni.

Lehet, hogy egyesek szemében maradnak fogok tűnni, mégis kimondom: a jelenlegi helyzetben a szülők, tanítók, tanárok, tehát az otthon és az iskola legfontosabb feladata megtanítani a gyermekeket, az ifjakat beszélni, beszélgetni, hogy lehessenek gondolataik és azokat szóban és írásban ki is tudják fejezni. Tudjanak jól és szeressenek olvasni. Továbbá jól tanulják meg a négy számtani alpműveletet, mert arra épül a magas matematika. Valamint értsék meg és figyelemmel tudják kísérni a társadalmi és a természeti jelenségeket és folyamatokat, mert csak így válhatnak a jövő társadalmának az építőivé.

Nehéz eldönteni, hogy hol legyen a magyar felsőoktatási intézmény/intézmények székhelye. Egy biztos, nem szabad elhanyagolni a szórványmagyarságot. Sok érv szól a tömbmagyarság mellett, mert onnan kerül ki a legtöbb hallgató. Szabadkának

tradíciója is van. Zentának nincs, de ott most jól működik a budapesti Kertészeti Egyetem kihelyezett tagozata, amelyet tovább lehet és kell is fejleszteni. Viszont Újvidék előnyeit sem szabad figyelmen kívül hagyni. Legnagyobb a tradíciója, itt található a leggazdagabb könyvtárak és a magasabb színvonalú oktatás többi előfeltételeit biztosító eszközök, felszerelések, laboratóriumok. A magyar nemzetiségű egyetemi tanárok többsége is itt van. Az oktatás pedig nem szabad, hogy csak ex cathedra történjék. Egyetemi otthont itt is lehet építeni a távolról jövőknek. Kollégium már van, és jelenleg is folyik ennek bővítése. Amellett Dél- és Közép-Bánát, Szerémség és Dél-Bácska magyarsága (szórványmagyarsága), mintegy 50 ezer ember ide gravitál.

Csehák Kálmán

Az alku: belenyugvás a pusztulásba

Az elmúlt nyolcvan év alatt a jugoszláv állam, az adott formájától függően, többnyire azt cselekedte ifjúságunkkal, amit akart. Telhetetlen volt s ebbe a közelmúltban ismét – ezúttal teljességgel – belebukott. A mai európai érdek ennek dacára hozzáköt bennünket. Több évtizeden át tartó lelki kulturális megnyomorodottságunkat természetesen csak úgy kezelhetjük, ha közvetve az államalkotóink betegségeit is gyógyítjuk.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a még mindig tartó államnemzeti fölfülvalkodottság helyett országunk polgárainak reális önértékelésre, helytálló értékfogalmakra, határozott erkölcsi tartásra, emberi méltóságra s nem utolsósorban mindezt mint tartalmas életet megalapozó ismeretekre van szükségük. S ennek megfelelően olyképpen is, hogy a még mindig az avult szemléletnek áldozó jugoszláv minisztériummal semmiképpen sem szabad alkudnunk. Ehelyett fölkináljuk neki korszerű európai oktatásügyi koncepciókat, s ha erre a régi beidegződésével reagálna, akkor a részovói albán sorstársainktól lennének kénytelenek tanácsot kér-

ni: mi a módja az illegális oktatási rendszer kidolgozásának; hogyan őrizhetnénk meg emberi méltóságunk minimumát.

Magyarán: az állambürokratikus elvű oktatást a kultúrcentrikus nevelésnek és tanításnak kell fölváltania. Továbbá a dogmák sulykolása, ismeretek zsúfolása helyett a jövő tantervkészítőinek elmélyültebb gyermeklélektani ismerettel, nagyobb pedagógiai hozzáértéssel, az adott korosztály befogadóképességéhez alkalmazkodva, az alkotókészség fejlesztésére több lehetőséget nyújtva kell kimérniük az elsajátítandókat.

Ha a felnőttek közül sokan már menthetlenek, legalább a gyerekeinket igyekez-